

ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. ПОЛІТИКА В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Кваша О.О.

ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ І ПРАВА ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ, НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

УДК: 343.228+343 (477)

Повномасштабна агресивна війна Росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, кардинально змінила життя всіх українців, жителів Європи та усього світу. Ці трагічні події викликали необхідність кардинальних змін вітчизняного законодавства, у тому числі кримінального.

Очевидно, що і кожен вітчизняний науковець у галузі кримінальної юстиції постав перед потребою певної ревізії своїх наукових здобутків та перспектив на майбутнє. Окупанти на території України скоюють значну кількість військових і загальнокримінальних злочинів. Пересічним громадянам іноді доводиться самотужки чинити збройний опір загарбникам. Верховна Рада України оперативно внесла зміни до чинних статей Кримінального кодексу України, а також запровадила певні новели.

Фактичним початком війни РФ проти України є 2014 рік. 26 травня 2015 року Указом Президента України було затверджено Стратегію національної безпеки України, де основними цілями визнано такі: мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави[1]. Аксіоматичним є положення, що утвердження і забезпечення прав і

свобод людини як головного обов'язку держави, можливе лише за умови, що держава забезпечує захист своїх національних цінностей: конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності тощо. Обґрунтованість цієї тези очевидна сьогодні, під час повномасштабної війни РФ проти нашої країни. Забезпечення прав і свобод людини прямо залежить від стану захищеності фундаментальних основ національної безпеки. «Справедливість, встановлення порядку, досягнення загального блага, забезпечення безпеки» уособлюють собою «вічні» цінності, до яких прагне людина» [2, с. 19]. Національна безпека – це той фундамент, за відсутності якого руйнується державний механізм захисту прав і свобод людини, тобто забезпечення її безпеки. Якщо державний механізм не спрацьовує, то кожна особа отримує право на «захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України», що згідно із Законом № 2124-IX від 15.03.2022 чітко прописано ч. 2 ст. 43-1 КК України.

Реалізацію права громадян на самостійний захист своїх прав та інтересів, незалежності та територіальної цілісності України розробляли такі вчені як Ю. В. Александров, Г. В. Андрусів, Г. М. Андрусак, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, Н. П. Берестовий, О. М. Боднарук, В. О. Глушков, Л. В. Гусар, В. П. Діденко, О. О. Дудоров, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, Б. Д. Леонов, М. І. Мельник Л. В. Мошняга, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Б. М. Орловський, Н. М. Плисюк, Л. М. Підкоритова, А. В. Савченко, О. Б Сибаль, В. П. Тихий, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, Н. Б. Хлистова, О. В. Шамара, Н. М. Ярмиш, С. С. Яценко та інші. Проте до 2022 року проблема реалізації права особи на самозахист незалежності та територіальної цілісності України не розглядалась як самостійна обставина в системі обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Саме дослідження права особи на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України як обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, є метою даної статті.

Отже, згідно із Законом № 2124-IX від 15.03.2022 року Розділ VIII КК України було доповнено статтею 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України».

1. Не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

2. Кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України.

3. Особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна.

4. Не вважається виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, яке явно не відповідає небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування, не було необхідним для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та створило загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу».

Ця новела викликає підстави для дискусії, кільком з яких приділимо увагу.

Перше. Питання викликає назва обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння (за аналогією з іншими стат-

тями розділу VIII КК України), а точніше – суперечність між назвою статті 43-1 та її змістом. Назва статті свідчить, що йдеться про таку нову обставину як «виконання обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України». Тоді як у частині першій ст. 43-1 взагалі не згадується термін «обов’язок», а у другій (цитована у вступі цієї статті) йдеться про «право» на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. То про що є йдеться у ст. 43-1 КК України – про право чи обов’язок?

Звернемося до норм Основаного закону України. Стаття 65 має назву «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов’язком громадян України». У ст. 27 зазначено, що «кожен має право захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань».

Як відомо, в СРСР, від спадку якого ми нарешті позбавляємось, захист державних та суспільних інтересів визнавалися моральним обов’язком громадянина. Тому й серед дослідників необхідної оборони зустрічались прибічники розуміння її не лише як права, але й обов’язку, якщо йшлося про інтереси держави. Тоді як сьогодні панує думка, що «не людина зобов’язана захищати державу, а держава зобов’язана захищати людину» [3, с. 103].

З іншого боку, право як ціннісне утворення має вихідною основою такі моральні феномени аксіологічної природи, як справедливість, обов’язок, відповідальність, свободу і автономію людини [3, с. 103]. Один з провідних українських фахівців з теорії права П. Рабінович відзначає: «Основоположні права людини – це певні можливості людини, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об’єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов’язками інших суб’єктів» [4, с. 12].

Отже, право і обов’язок тісним чином поєднані. Необхідна оборона є і правом, і обов’язком: це право, оскільки суб’єкт існує заради себе, і – обов’язок, оскільки він існує для світу (точніше – для суспільства)» [5, с. 37].

Неодноразово після початку війни у 2014 році зверталась увага на проблему кримінально-правової оцінки дій учасників добровольчих батальйонів у захисті територіальної цілісності України. Конституція України гарантує право громадян на захист не лише власного життя чи здоров'я, але й право власними силами захищати інтереси суспільства і держави, якщо їм загрожує небезпека. У ситуації зовнішньої військової агресії, поширення тероризму та сепаратизму, які загрожують територіальній цілісності, суверенітету та самому існуванню України як незалежної держави, коли збройні сили та правоохоронні органи потребують допомоги громадян для захисту цих найважливіших національних цінностей, правом на необхідну оборону (як складовою самозахисту) вісім років тому скористалися тисячі громадян України. Вони зорганізувались у добровольчі батальйони для захисту територіальної цілісності України (див. наукові праці О. О. Кваши: Загроза національній безпеці як підстава необхідної оборони. Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів V міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 40-42; Право на самозахист в контексті протидії злочинним посяганням на національну безпеку України. Правова держава. Вип. 29. 2018. С. 260-267; Національна безпека України в контексті права на необхідну оборону. Публічне і приватне право у формуванні компетентності юриста та фахівця в галузі інтелектуальної власності: матер. між нар. наук.-практ конф. (Київ, 15 груд. 2017 р.). К. ФОП Кандиба Т.П., 2018. С.319-321; Реалізація особою права на необхідну оборону (в контексті захисту національної безпеки України). Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції: кол. монографія. Київ: Ліра-К, 2021. С. 52–110 та інші). Отже, прийняття Закону України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX було необхідним та довгоочікуваним, а повномасштабна війна РФ проти нашої держави підтвердила правильність і своєчасність його прийняття. У ст. 1 закону зазначено: «нагальним і важливим, визначає правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, завдання і добровольче формування територіальної

громади – воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони в межах території відповідної територіальної громади [6].

Отже, очевидно, що в аналізованій новелі КК України йдеться і про «право», і про «обов'язок». Суб'єкт аналізованої норми – загальний. Захист Вітчизни може реалізувати будь-яка особа – це її право, або ж військовозобов'язаний – це його обов'язок.

Друге. Будь-яка нова норма, яка вноситься в той чи інший кримінально-правовий інститут, повинна відповідати його конститутивним ознакам. Інститут обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, є не тільки сукупністю норм права, а й характеризується внутрішніми зв'язками між ними і, головне, має таку ознаку, як цілісність, а отже є системою. Всі передбачені в КК України такі обставини мають ознаки системності, оскільки вони єдині за своєю юридичною природою.

У попередніх публікаціях пропонувалися нові редакції статті 36 КК України, зокрема така: «Правові підстави непритягнення особи до кримінальної відповідальності за наявності обставини, що виключає суспільну небезпечність і протиправність діяння.

1. Особа, яка вчинила усвідомлене вольове діяння, подібне до кримінального правопорушення за об'єктивними ознаками, яке є суспільно корисним (прийнятним), тому не заборонене законодавством України, не підлягає кримінальній відповідальності.

2. Не є кримінальним правопорушенням діяння особи, вчинене за наявності іншої обставини, яка хоча в цьому Кодексі прямо не передбачена, однак відповідає умовам, передбаченим частиною першою цієї статті» [7, с. 109]. Тобто кожна така обставина передбачає виключення кримінальної протиправності, а отже – відповідальності, якщо є діянням:

- усвідомленим та вольовим, подібним до кримінального правопорушення за об'єктивними (зовнішніми) ознаками;
- суспільно корисним або соціально допустимим,
- правомірним (прямо дозволеним кримінальним законом або опосередковано регулятивним законодавством).

Конститутивною ознакою, що дає змогу чітко відмежувати аналізований інститут від суміжних (звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання тощо), є така: під час вчинення самого діяння, воно не є суспільно небезпечним і протиправним. Тобто вже у момент вчинення діяння є суспільно корисним (нейтральним) та правомірним.

Аналіз цієї новели дозволяє виокремити умови правомірності застосування права на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни. Під час розгляду кожної окремої обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, слід використовувати поняття «умови правомірності», адже такі умови є індивідуальними, специфічними для кожної такої обставини, чи то необхідна оборона, чи виправданий ризик, чи то аналізована новела. Дотримання особою певних умов під час вчинення діяння в ситуації, коли виключається кримінальна протиправність, свідчить про відповідність діяння нормам права (правомірність).

Як правило, автори вказують на відсутність в обставинах, що виключають злочинність діяння, такої ознаки, як протиправність, оскільки саме кримінальний закон указує на правомірність такого діяння [8, с. 632]. Це частково пояснює зміну назви цього інституту у 2018 році «Обставини, що виключають злочинність діяння». Оновлена назва інституту, до якого включена нова ст. 43-1 – «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння». Невдалою термінологією нинішньої редакції КК України 2001 року вважає таку назву Ю. А. Пономаренко [9, с. 360]. На мій погляд, така назва є невдалою, адже не відображає змісту норм, вміщених у ньому. Так, виконання обов'язку/права щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обставиною, яка виключає не лише протиправність, а насамперед суспільну небезпечність. При цьому це діяння за своїм змістом є суспільно корисним, а не лише соціально прийнятним.

Таким чином, будь-яка нова обставина при віднесенні її до вказаного розділу повинна містити сукупність усіх цих умов у єдності.

Отже, умови правомірності виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України як обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння:

1) підстава – збройна агресія Російської Федерації або агресія іншої країни;

2) характер діяння – дія або бездіяльність, спрямовані на відсіч та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни;

3) обстановка – діяння вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту;

4) спрямованість заподіяння шкоди – життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або правоохоронюваним інтересам;

5) межі заподіяння шкоди – без ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

6) співзмірність заподіяння шкоди – має відповідати небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування, бути необхідною для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та не створювати загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу.

Аналіз розділу VIII КК України свідчить, що ст. 43-1 є певним «міксом» ознак інших обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, насамперед, необхідної оборони (ст. 36) та, частково, виправданого ризику (ст. 42). Зокрема:

- щодо мети діяння «відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни» (ст. 43-1) і «захист охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання» (ст. 36);

- «кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил

України» (ст. 43-1), «кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади» (ст. 36);

- «не вважається виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, яке явно не відповідає небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування, не було необхідним для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та створило загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу» (ст.43-1); «перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. (ст.36); «Не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети» (ст. 43-1) та «Ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій» (ст. 42) тощо.

Сьогодні в Україні не існує безпечного середовища, області, району, міста чи села. Жодна людина на території України не відчуває себе у безпеці під час військового вторгнення, тому й безпосередньо реалізуються положення статті 27 Конституції України: «Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Цю норму традиційно розглядали як конституційну засаду природного права особи на необхідну оборону, на забезпечення власної безпеки, здійснення самостійного захисту життя і здоров'я, а також основ національної безпеки України. І до 2014 року ст. 36 (необхідна оборона) передбачала право на захист інтересів не лише людини, але й суспільства чи держави. Тобто і до прийняття аналізованої новели існувало право на захист Вітчизни, незалежності та

територіальної цілісності України. Захищаючи власними силами від протиправних посягань національну безпеку України, особа реалізувала своє природне, гарантоване Конституцією України та регламентоване кримінальним законодавством, право на безпеку.

Проведене дослідження свідчить, що аналізована новела максимально схожа із необхідною обороною. Виникає питання про те, чи було достатньо наявних в цьому розділі КК України норм для виключення відповідальності за діяння, вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни. Однак сьогодні в ситуації, коли війна з РФ триває, постановка цього питання не на часі.

Неодноразово відзначала, що необхідна оборона – це одна з форм самозахисту/самооборони. Самооборона – це оборона самого себе від небезпеки, нападу, ворожих дій і т. ін.; оборона самого себе власними силами; самозахист / оборона країни силами і засобами населення поряд з обороною силами держави (Кваша О.О.: Щодо права особи на самозахист основ національної безпеки України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (Івано-Франківськ, 8-10 червня 2017 року). С. 64-67; Реалізація права особи на самооборону в контексті захисту основ національної безпеки України. Історико-правовий часопис. 2017. № 1 (9). С. 104-109). В Україні з 2014 року громадяни реалізують своє природне право на самостійний захист держави власними силами і засобами нарівні із уповноваженими державними органами. Так, ще Марк Туллій Цицерон наголошував: «Існує ось який не писаний, але природний закон, який ми не завчили, не отримали у спадок, чи не вичитали, але взяли у самої природи, з неї почерпнули, з неї витягли; він не придбаний, а природжений; ми не навчені йому, а ним пройняті: якщо нашому життю загрожують будь-які підступи, насильство, зброя розбійників або недругів, то всякий спосіб самозахисту виправданий» (курсив мій. – О.К.) [10].

По суті, ст. 43-1 КК України можна розглядати як спеціальну норму по відношенню до ст. 36 (загальна норма). Право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України – це

спеціальний вид необхідної оборони. Самозахист громадянами національної безпеки України є імперативом захисту власного життя і здоров'я, безпеки інших людей. «Імператив» у філософії розглядається як безумовне моральне веління, тому якнайкраще підходить для визначення змісту права на захист Батьківщини.

Звісно, що порушені права і свободи має захищати держава в особі її компетентних органів (суд, прокуратура і т.д.), але ні суспільство, ні законодавець не виробили такого ефективного механізму захисту від правопорушень, який би дозволив забезпечувати оперативну й адекватну охорону прав і законних інтересів особи у всіх випадках [11, с. 33]. Ця думка була слухною в умовах мирного часу, а тим більше вона стосується охорони прав громадян України під час війни.

Отже, головним висновком проведеного дослідження є те, що передбачена у ст. 43-1 КК України норма «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» є спеціальним видом необхідної оборони (ст. 36 КК України). По суті, це право на необхідну оборону в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни.

1. *Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>*
2. *Реньов Є. В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.*
3. *Основні права людини: німецько-український правовий вимір: монографія / за ред. Мельника Р. С. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 404 с.*
4. *Рабінович П. Основоположні права людини: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження та викладання. Право України. 2015. № 2. С. 9-23*
5. *Рейнгардт Н. В. Необходимая оборона. Казань: Типо-литографія И. С. Петрова Булан, 1989. 83 с.*
6. *Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX . <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>*

7. Кваша О.О. Реалізація особою права на необхідну оборону (в контексті захисту національної безпеки України). Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції: кол. монографія. Київ: Ліра-К, 2021. С. 52–110.
8. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського]. Київ: Істина, 2011. 1112 с.
9. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.
10. Марк Туллий Цицерон. Речи в двух томах. Том II (62—43 гг. до н. э.). Изд-е подготовили В. О. Горенштейн, М. Е. Грабарь-Пассек. Изд-во АН СССР. Москва 1962: <http://ancientrome.ru/antlitrt.htm?a=1267350022>
11. Параниця С.П. Самозахист як самостійне суб'єктивне право особи. Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 33-36.

Кваша О.О. Виконання обов'язку & права щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння

До 2022 року право особи на самозахист незалежності та територіальної цілісності України не розглядалось як самостійна обставина в системі обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. 15.03.2022 Розділ VIII КК України доповнено статтею 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України». Наявна суперечність між назвою статті 43-1 КК України та її змістом. У назва статті йдеться про «обов'язок» щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а у змісті – про «право» на такі дії.

Умови правомірності цієї обставини: підстава – збройна агресія Російської Федерації або агресія іншої країни; характер діяння – дія або бездіяльність, спрямовані на відсіч та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни; обстановка – діяння вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; спрямованість заподіяння шкоди – життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або правоохоронюваним інтересам; межі заподіяння шкоди – без ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; співрозмірність заподіяння шкоди – має відповідати небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування, бути необхідною для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та не створювати загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу.

У ст. 43-1 КК України наявні ознаки інших обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, – необхідної оборони (ст. 36) та виправданого

ризик (ст. 42). Право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України – це спеціальний вид необхідної оборони.

Ключові слова: захист Вітчизни, право, обов'язок, збройна агресія Російської Федерації, право на самозахист, необхідна оборона, виправданий ризик, національна безпека, самооборона, умови правомірності.

Kvasha O.O. Fulfillment of the duty & right to protect the Fatherland, independence and territorial integrity of Ukraine as a circumstance that excludes criminal wrongdoing.

Until 2022, the right of a person to self-defense of the independence and territorial integrity of Ukraine was not considered as an independent circumstance in the system of circumstances that exclude the criminal illegality of the act. 15.03.2022 Section VIII of the Criminal Code of Ukraine is supplemented by Article 43-1 «Fulfillment of the duty to protect the Fatherland, independence and territorial integrity of Ukraine». There is a contradiction between the title of Article 43-1 of the Criminal Code of Ukraine and its content. The title of the article refers to the «duty» to protect the Fatherland, independence and territorial integrity of Ukraine, and the content - to the «right» to such actions.

Conditions of legality of this circumstance: the basis - armed aggression of the Russian Federation or aggression of other country; the nature of the act – action or inaction aimed at repelling and deterring armed aggression by the Russian Federation or the aggression of another country; situation - an act committed under martial law or during an armed conflict; the direction of harm - the life or health of the person committing such aggression, or law enforcement interests; limits of harm - without signs of torture or use of means of warfare prohibited by international law, other violations of laws and customs of war provided by international treaties, the binding nature of which has been approved by the Verkhovna Rada of Ukraine; Proportionality of harm - must be commensurate with the danger of aggression or the situation of repulsion and deterrence, be necessary to achieve a significant socially useful goal in a particular situation and not endanger the lives of others or the threat of environmental catastrophe or other major emergencies.

In Art. 43-1 of the Criminal Code of Ukraine there are signs of other circumstances that exclude the criminal illegality of the act - the necessary defense (Article 36) and justified risk (Article 42). The right to defend the Fatherland, independence and territorial integrity of Ukraine is a special kind of necessary defense.

Keywords: defense of the Fatherland, law, duty, armed aggression of the Russian Federation, right to self-defense, necessary defense, justified risk, national security, self-defense, conditions of legitimacy.